

ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНІ УЯВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРО ПРОФЕСІЙНИЙ УСПІХ

*Валерій Орлов,
доктор педагогічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту професійно-технічної
освіти НАПН України (м.Київ,
Україна)*

Представлено огляд сучасних досліджень, присвячених темі професійного успіху, дається визначення цього феномену і опис його видів. Описані характеристики, так чи інакше пов'язані з успіхом у кар'єрі.

Ключові слова: вибір професії, престиж, особистісний, життєвий і професійний успіх, види кар'єри.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями... Трансформації базисних структур українського суспільства, динамізм поновлення середовища проживання неминує призводить до зміни механізмів життєдіяльності особистості. Старі моделі, за якими раніше діяла людина, не працюють в новому середовищі, отже, виникає необхідність пристосування до нових моделей поведінки, оновлення поглядів, думок, цінностей та уявлень кожної особистості про життєвий і професійний успіх.

Соціально-економічні і культурні перетворення в суспільстві закономірно відбиваються на такому феномені як уявлення людини про її соціальний стан, місце і роль в суспільстві, цілі і завдання, що вона ставить перед собою і успіхи, яких вже досягнула і/або має досягти у майбутньому. Сукупність таких уявлень певних соціальних груп, зокрема учнівської молоді, визначає їх поведінку, ставлення до навчання, професійної діяльності, суспільства. На цьому тлі актуальним стає вивчення сутнісних характеристик життєвого і професійного успіху, які тісно пов'язані між собою, виявлення їх змісту, протиріч формування та тенденцій зміни уявлень про професійний успіх в учнів/студентів системи професійної освіти.

Мета написання статті полягає у висвітленні основних характеристик і суперечностей процесу формування в учнів ПТНЗ уявлень про способи вибору професії й особистісний, життєвий і професійний успіх.

Виклад основного матеріалу публікації. Поняття «професійний успіх» має ключове значення для будь-якої людини. Переважна більшість наукових досліджень цього феномена у 80-90-х роках минулого століття була присвячена вивченню об'єктивного успіху [5], проте згодом ця тенденція була піддана гострій критиці [6]. Сучасні дослідники вивчення лише одного виду професійного успіху вважають недостатнім («дефіцитарним») [7].

Професійним успіхом вважається сукупність позитивних результатів, накопичених протягом всієї кар'єри, – як у психологічному плані, так і в плані об'єктивних професійних досягнень [9], [10], [2]. Початок його аналізу поклала робота Е. Хьюга [8], в якій було запропоновано поділ на об'єктивний і суб'єктивний види кар'єри. Такий поділ

щодо професійного успіху було використано і Дж. Ван Мааненом [12]. Цей поділ залишається актуальним і на сьогоднішній день. Однак далеко не завжди розрізняються рівні цього найважливішого конструкта, представлені організованими в ієрархічну структуру факторами: ступінь досконалості особистісних професійних якостей, а відтак особистісний, професійний і життєвий успіх.

Складність вивчення професійного успіху зумовлена його суперечливим характером. Можна говорити про суперечності суб'єктивного та об'єктивного в успіху. З одного боку, успіх суб'єктивний, так як співвідноситься з особистісними критеріями успішності/неуспішності, з індивідуалізацією своєї особистості в соціальному середовищі. З іншого боку, успіх об'єктивний, оскільки обумовлений соціальними стереотипами успішності, прагненням не бути ізольованим від оточення, прагненням бути визнаним в соціальній групі, самоствердитися в ній.

Особистісний успіх переважно знаходить свій вираз у досягнутому людиною рівні особистісної зрілості, пов'язаному з відчуттям суб'єктивного і сімейного благополуччя.

Життєвий успіх вважається складним, багатовимірним явищем самоствердження особистості в конкретному середовищі в результаті впливу соціальної заданості і наявних від природи задатків до різних видів діяльності [1]. Життєвий успіх (вибір особистого життєвого шляху, дає можливість певною мірою реалізувати себе) тісно пов'язаний з особистісним успіхом (виявом та ствердженням особистої позиції в різних ситуаціях) та професійним. Слід також зауважити, що життєвий успіх, з одного боку, є результатом життєдіяльності особистості, вибудованої в логіці послідовних досягнень, з іншого боку, відправним пунктом, метою, направляючої особистість у її професійному розвитку.

На відміну від особистісного і життєвого успіху *професійний успіх* розглядаємо як ступінь задоволення потреб особистості у професійній діяльності, творчу своєрідність кінцевого результату або продукту діяльності, в якій визначальну роль відіграє співвідношення таких важливих аспектів як почуттєвість, афективність, мотивація людини, її компетентність. Залежно від потреби суспільства у представниках тієї чи іншої професії воно може сприяти професійному успіху, а може й гальмувати рух до нього. Досить часто співвідношення особистого і суспільного носить конфліктний характер, особливо в юнацькому віці. Тому в учня виникає потреба в допомозі, яку він шукає в найближчому оточенні, а знаходить часом у випадкових людей. В зв'язку з цим особливого значення набуває якість психолого-педагогічного супроводу саморозвитку особистості майбутнього фахівця, що здійснюється у системі професійної освіти і залежить від міжособистісного взаєморозуміння і співвідношення уявлень учня і педагога про життєвий і професійний успіх.

Існує суперечність між життєвими домаганнями і реальними можливостями для їх реалізації в певній галузі професійної освіти і подальшої професійної діяльності. Це обумовлено, з одного боку, недоліками у організації професійної орієнтації учнів загальноосвітніх шкіл і недостатнім рівнем психолого-педагогічного супроводу професійної підготовки у ПТНЗ.

Уявлення про професійний успіх мотивує потребу у задоволенні від досягнення поставлених цілей, стимулює бажання насолодитися плодами своїх зусиль – матеріальними і моральними. Не випадково так багато пропозицій різноманітних тренінгів на тему планування та побудови своєї кар'єри, про те, як стати успішним і багатим. Разом з тим, психологи часто жорстко жартують, що великі досягнення

притаманні тільки сильно травмованій людині, оскільки душевне здоров'я і здатність радіти життю швидше заважають нестямно рватися до заповітної мети.

Характеристика досягнень має два принципово різних підходи.

Перша – «професійна кар'єра» – має і позитивну конотацію, пов'язану з популярними в наш час формулюваннями «побудова кар'єри», «кар'єрне зростання» і негативну, що асоціюється з лайливим «кар'єрист». Цей вираз вживають, підкреслюючи перш за все зовнішній характер мотивації, що визначається прагненням довести (комусь), вразити (когось), виглядати (в чийхось очах). Чим більше людина ідентифікується з соціальною роллю яку вона для себе визначила і прийняла як даність, чим більше її розрив з глибинною своєю сутністю, тим більше її вчинки обумовлені очікуваннями інших і соціальними нормами.

Йдеться не про очікування схвалення поведінки і приємність для всіх оточуючих. Йдеться про те, що людина робить не те що хоче (вона зазвичай навіть не здогадується, чого хоче саме вона), а хоче те, що прийнято (престижно, модно) хотіти. І коли престижним є отримання вищої освіти, диплома юриста, економіста тощо, або стає прийнятним у певному оточенні накопичення грошей, здобуття популярності або кар'єрного зростання, вона спрямовує свої зусилля в цьому напрямі. Загалом у неї немає вибору: якщо не спиратися на себе, залишається тільки орієнтуватися на інших. Тому на цьому шляху так важливі всі зовнішні атрибути, підтвердження статусу. Без них половина задоволення втрачається – якщо нічого пред'явити іншим, що ж тоді є у мене?! Тому так часто великі досягнення на цьому шляху супроводжуються відчуттям спустошеності, безглуздя і навіть краху. Спроби зовнішніми досягненнями заповнити внутрішню порожнечу приречена на провал. На шляху до вершини людина може підтримувати себе надією, яка тим привабливіше, чим недосяжнішими є вершини. Досягнувши їх, вже неможливо себе обманювати.

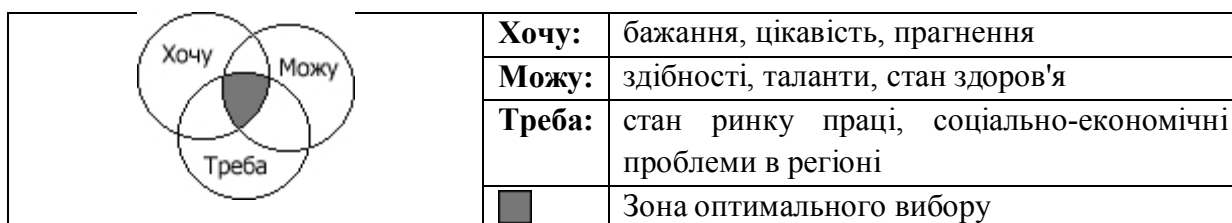
Другий підхід – «професійний успіх» – відрізняється від першого внутрішньою мотивацією. Причому, це, як правило, навіть не прагнення до успіху. Успіх приходить як наслідок, побічний продукт. Діяльність визначається внутрішнім інтересом, творчим поривом, прагненням створити щось нове, бажанням самореалізуватися. Це може відбуватися у будь якій сфері людської діяльності. Щось подібне таланту, покликанням, які людина відчуває, і які її супроводжують.

Це прояв «самості» – цілісності, внутрішнього регульовального центру особистості. Людина в цьому випадку зосереджена на змістовній, а не на зовнішній стороні професії. Шлях її при цьому є переважно складний і звивистий. Самопізнання, усвідомлення свого покликання і призначення – це дії, які вимагають від людини значних зусиль, пошуку правильних рішень, подолання наслідків розчарувань і концентрації своїх інтелектуальних можливостей на проектуванні перспектив і способах реалізації життєвих планів. Останні, не завжди ведуть до визнання у оточуючому середовищі і вже тим більше до матеріального благополуччя (досить згадати великих художників, які не продали за життя ні єдиної картини, або вчених які отримали визнання лише після смерті). Такий вибір призводить до повноцінності, наповненості життя в тому числі і в плані професійної діяльності. Людина в цьому випадку проявляється цілісно у всіх сферах свого життя. Її цілі, способи їх досягнення, шляхи, які вона вибирає узгоджуються між собою, а неминучі в житті конфлікти вирішуються, сприяючи подальшому зростанню і розвитку.

Сумніви, болісні питання, усвідомлена необхідність здійснювати вибір – неодмінні супутники людини, що зважилася жити на власний розсуд. Оскільки, як вже зрозуміло,

два ці підходи ґрунтуються на різних засадах і в певному сенсі протилежні один одному (хоча зовні можуть привести до однієї і тієї ж цілі), їх неможливо поєднувати. Кожний з цих шляхів передбачає свою рушійну силу, вимагає свою ціну і приносить свою винагороду [2].

Людина обираючи собі професію, має враховувати ряд факторів – власні побажання, психологічні особливості та можливості, а також потреби ринку праці. З цього приводу цілком слушно пропонується формула вибору професії, яка в загальному вигляді показує як прийняти оптимальне рішення [3].

Щоб дійти до зваженого рішення цієї формули пропонується зробити декілька кроків:

1. Скласти список бажаних професій, які подобаються і здаються цікавими, за якими Ви хотіли б працювати.
2. Скласти перелік суспільних і своїх вимог до професії, що обираєте:
3. Визначити, наскільки всі перераховані вимоги значимі.
4. Оцінити свою відповідність вимогам кожної з підходящих професій.
5. Підрахувати й проаналізувати, яка професія із усього списку більше інших підходить за всіма пунктами.
6. Порадитись із друзями, батьками, вчителями, психологом, профконсультантом, щоб переконатися у правильності прийнятого рішення.
7. Визначити основні практичні кроки до успіху

Наступний крок для випускника школи – визначити: у якому навчальному закладі він зможе одержати бажану професійну освіту, як розвивати в собі професійно важливі якості, як отримати практичний досвід роботи з даної спеціальності, а далі – як підвищити свою конкурентоздатність на ринку праці.

В наш час поняття «успіх» пов'язують з реальною можливістю отримати роботу. Механізатори, водії, будівельники і кухарі сьогодні не мають проблем з працевлаштуванням. А ось «юристам» і «економістам» без відповідного стажу роботу знайти вкрай складно. Ефективним способом професійної орієнтації випускників загальноосвітніх шкіл і формування їх уявлення про професійний успіх є проведення майстер-класів, на яких свої успіхи у освоєнні робітничих професій демонструють учні професійних навчальних закладів. Разом з тим, важливо не лише продемонструвати, але й дати можливість власноруч переконатися, що саме у цій професії випускника школи чекає його власний життєвий і професійний успіх.

Література:

1. Життєва компетентність особистості: Науково-методичний посібник / За ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен. – К.: Богдан, 2003. – 520 с.
2. Психологія життєвого успіху: Опыт социально-психологического анализа преодоления критических ситуаций (Л.В. Сохань, Е.И. Головаха, Р.А. Ануфриева и др.; НАН Украины, Ин-т социологии). – К.: Ин-т социологии, 1995. – 149 с.

3. Стратегія успіху або Як обрати професію [Електронний ресурс]. – Код доступу: <http://www.osvita.org.ua/abitur/occupation/articles/2.html>
4. Хаммер Я. С. Профессиональный успех и его детерминанты // Вопросы психологии. – 2008. – С.147-151.
5. Arthur M. B., Rousseau D. M. (eds). The boundaryless career: A new employment principle for a new Organizational era. N. Y.: Oxford University Press, 1996.
6. Barley S. R. Careers, identities, and institutions: The legacy of the Chicago School of Sociology // Arthur M. B., Hal T., Lawrence B. (eds). The handbook of career theory. Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press, 1989. P. 41—65.
7. Heslin P. A. Conceptualizing and evaluating career success // J. Organizat. Behav. 2005. V. 26. P. 113—136.
8. Hughes E. C. Men and their work. Glencoe, IL: Free Press, 1958.
9. Judge T. A., Kammeyer-Mueller J. D. Personality and career success // Gunz H. P., Peiperl M. A. (eds). Handbook of career studies. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2007. P. 59-78.
10. Ng T. W.H. Et al. Predictors of objective and subjective career success: A meta-analysis // Personnel Psychol. 2005. V. 58. P. 367-408.
11. Seibert S. E., Crant J. M., Kraimer M. L. Proactive personality and career success // J. Appl. Psychol. 1999. V. 84. P. 416-427.
12. Van Maanen J. Experiencing organization: Notes on the meaning of careers and socialization // Van Maanen J. (ed.). Organizational careers: Some new perspectives. N. Y.: Wiley, 1977. P. 15-45.

Валерий Орлов

ИНДИВИДУАЛЬНО-ЛИЧНОСТНЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ О ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ УСПЕХЕ

Представлен обзор современных исследований, посвященных теме профессионального успеха, дается определение этого феномена и описание его видов. Описанные характеристики, так или иначе связаны с успехом в карьере.

Ключевые слова: *выбор профессии, престиж, личностный, жизненный и профессиональный успех, виды карьеры.*

Valery Orlov

INDIVIDUAL AND PERSONAL VIEW OF THE FUTURE EXPERTS ABOUT PROFESSIONAL SUCCESS

Provides an overview of current research on the topic of professional success, defines this phenomenon and a description of its species. Characteristics described in one way or another connected with the success of his career.

Keywords: *choice of profession, prestige, personal, life and professional success, the types of careers.*